

КАТАРИНА ПАНТОВИЋ

ИМАГОЛОШКИ АСПЕКТИ РОМАНА „РУМИНАЦИЈЕ О ПРЕДСТОЈЕЋОЈ КАТАСТРОФИ” ФИЛИПА ГРБИЋА

САЖЕТАК: Рад сагледава имаголошке аспекте романа *Руминације о њредстојећој катасџрофи* Филипа Грбића (2017). Сиже романа праџи млади брачни пар који одлази на летовање у Грчку на острво Крит у покушају да спасе свој оронули, прерано склопљени брак. Тамо ће упознати људе различитих националности (Грци, Немци, Руси) који ће, свако на специфичан начин, уџитати на обликовање њихових судбина. Најпре се сагледава однос проџагонисте и наратора Лазара према другима, односно Другоме (хетерослика), али не само према поменуџим странцима већ и према властитој супрузи, коју такође доживљава као Другост, а потом и према себи као српском туристи (ауџослика). По Јупу Лерсену (Јоер Leerssen) стереотипи нарџтива у имаголошким студијама подразумевају обликовање мање важних ликова према стереотипу, клишеу, конвенџијама заплета. Закључак рада одговара на питање у којој мери су ови ликови представљени у складу са владајућим стереотипима, а у којим аспектима од тога одступају.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Филип Грбић, имагологија, хетерослика, ауџослика, стереотип, идентитет, Другост.

Уводна размџтрања

Ретко који роман је у 2018. години (а и током претходних година) био толико медијски испраћен и подржан, а уједно и овенчан књижевном наградом, као што је то случај са романом-првенцем Филипа Грбића (1984), *Руминације о њредстојећој катасџрофи*, којем је почетком прошле године припала Награда Задужбине

„Милош Црњански” за најбољи дебитантски роман за 2016. и 2017. годину. Ова награда додељује се бијенално ауторима који први пут објаве дело у једном од књижевних жанрова у којима се огледао сам Црњански (поезија, роман, путопис, есеј итд.), а занимљиво је и подстицајно да је ове године она уручена аутору којем је ово уједно уопште узев прво објављено књижевно дело. Упркос немогућности да се у овом случају, како се то обично чини, дело компаративистички смести у контекст претходног ауторовог опуса, или да се позове на релевантну секундарну литературу, овај роман завређује ништа мање агилан књижевноаналитички приступ, и наша ће интерпретација умногоме бити самостална.

Реч је о роману исприповеданом у првом лицу који почиње наизглед свакодневном и просечном причом, актуелном и савременом, за коју би се, штавише, могло рећи да рачуна с комерцијалним учинком: млади брачни пар Лазар и Лара крећу на десетодневно летовање на грчко острво Крит у покушају да спасу свој оронули, прерано склопљени брак, али уместо проналажења поновне хармоније, међусобне разлике и нетрпељивост показује се као још суровије и интензивније него пре путовања. Сама прича пак надилази појединачне судбине јер је испричана у оквиру епохе која је обележена хаотичношћу постојања више него икад раније (време у које је нарација текста смештена јесу касне године друге деценије двадесет првог века, дакле уско савремени тренутак), што подразумева, између осталог, психичку крхкост и егзистенцијалну унезвереност појединца, дигитализацију стварности, замах фармаколошке индустрије, пренаглашену сексуалност, геополитичке немире, криминал, порочност и слично.¹ На почетку романа саопштава се да су прерано ушли у брак који је функционисао само у првим годинама, да би касније њихов неуротични, садомазохистички однос постао темпирана бомба и непрестано ментално насиље. Лара је отворено доминантна, нагла и агресивна, Лазар је упадљиво субмисиван, контролисан и пасивно-агресиван. Када се већ првог дана летовања она и Лазар жустро посвађају, Лара одлучује да остатак боравка проведе са колоритним, бучним, проблематичним и у сваком смислу децентрираним Русима које је тек упознала, уживајући у алкохолу и дроги, а од Лазара да се разведе.

Брачни раздор, међутим, не спречава и самог Лазара да буде увучен у замршене свингерске односе једне наизглед савршене немачке породице, брачног пара с децом, што ће променити јунакову слику и почетно одушевљење новим пријатељима, а Лара ће

¹ Погледати наш приказ овог романа под називом „Бити декадент у Србији, бити декадент у 21. веку”, *Лешојис Мајице српске*, књ. 501, св. 5, мај 2018, 713–719.

се са својим пријатељима Русима уплести у бизарни ланац криминогених албанских структура на Криту. Овде ће се открити моћ утицајних Руса да заташкају скандал глобалних размера, чиме ће, политичким језиком речено, демонстрирати своју империјалистичку моћ. У том смислу, изузетно је подстицајно размотрити имаголошке аспекте овог романа, због чега је имаголошки приступ доминантан метод за који смо се у анализи одлучили.

У *Руминацијама о њредстојећој кайасирофи* упечатљиво су приказани различити светови култура – српска, грчка, руска и немачка. Аутор се свесно поиграва националним стереотипима, а јунак Лазар износи луцидно запажање да у иностранству сви несвесно имају тенденцију да се уклопе у одговарајући стереотип (Руси су бучни и пију, Немци су уздржани и шкрти, Срби увек на све имају примедбу); заправо, он је „убеђен да би припадници различитих, чак и антагонизованих нација, били изненађени кад би увидели колико сви личе једни на друге у својим свакодневним пословима, разонодама и мњењима”. Смештајући, дакле, главни ток радње у познату туристичку дестинацију, али и у родни простор прве грчке културе, писац суочава припаднике различитих култура (српске, руске, грчке и немачке) и ефектно приказује глобализацијски тренутак њиховог дотицаја.² Не само главни него и остали јунаци, који ове културне моделе представљају, у колизији су са светом и собом самима. У том смислу, испоставиће се да је свако од њих означен некаквим *њоремећајем*, ненормативним понашањем које је или вешто забашурено површинским слојем „нормалности” (немачка породица), или сасвим непосредно и беспоштедно приказано (Руси). Тако се синдром *болести* дисперзивно шири од главног јунака ка осталима, упућујући на закључак да је у свету који је изгубио равнотежу болест у ствари уобичајено и очекивано стање појединца. Слика Другог (хетерослика) се, тако, испоставља као својеврсно потврђивање и препознавање карактеристика властитог идентитета (аутослика). Иза тобожњих националних стереотипа откриће се да су сви јунаци романа, без обзира на земљу из које долазе и предрасуде које се за њих везују, унифицирани у заједничкој духовној тескоби и моралној извитоперености, што даље утиче на њихово обликовање и мењање како романеско време протиче. Ваљало би, међутим, најпре подсетити на основне теоријске претпоставке имаголошке теорије и метода у проучавању књижевности, те на то од какве су нам они користи у тумачењу овог текста.

² Слађана Јаћимовић, „Образложење жирија за доделу Награде ’Милош Црњански’. Филип Грбић: *Руминације о њредстојећој кайасирофи*, Плато, Београд 2017”. Доступно на: <http://www.mcrnjanski.rs/index.php?str=news.php&>. 9. 9. 2019.

Слика о Друџом као слика о себи? Функција *сї̀ереоїїїа*

Како Јасмина Ахметагић у свом садржајном тексту „Теоријско-методолошке претпоставке имагологије и њено преобликовање” примећује, имагологија од својих почетака има „помало необичан статус у науци о књижевности: проучаваоци је називају посебном научном дисциплином, поддисциплином компаратистике, новом парадигмом компаративних студија, али и значајним методолошким усмерењем, то јест интердисциплинарном методологијом”.³ Трагови *слике о Друџом*, приказа *Друџоџ* у некаквом базичном, примарном смислу вероватно су стари колико и сама књижевност, али је доследно проучавање националних књижевности свој замах достигло тек у другој половини деветнаестог века, када се у оквиру романтичарских поетичких струјања оснажила свест о националној традицији и историји. Убрзо се јавила и „потреба за систематским осматрањем како је то ’моје национално ја’ (пре свега француско, немачко или енглеско) утицало на друга, мање или више инфериорна ’ја’.”⁴ Заслужни за њену доцнију „реактивацију”, преобликовање и својеврсно устоличење у књижевној науци и теорији пре свега су теоретичари Данијел Анри Паџо (Daniel-Henry Pageaux) и Јуп Лерсен (Joep Leerssen), који фокус стављају на „дискурзивне и књижевне артикулације културне разлике и националног идентитета”⁵, али и на функцију ових разлика на плану литерарног текста.

Без обзира на, дакле, можда маргинализован статус који имагологија као методологија „ужива” у књижевности (за разлику од, на пример, родних или постколонијалних студија, иако им је сродна), она се испоставља кључном кад је књижевна рецепција у питању. Не само што представа о једној нацији у одређеном књижевном делу утиче на ширење дате књижевности већ утиче и на појединачну и колективну читалачку свест о припадницима дате националности, односно на потврђивање или оспоравање владајућих *сї̀ереоїїїа* о том народу. Имагологији је, такође, током дужег периода додељиван овај субординантни положај између осталог зато што се сматрало да она нуди тек читаће дела „од споља” (Р. Велек), односно да се заокупља површинским и појавним слојем текста. Другим речима, важило је да је имаголошки метод тек у

³ Јасмина Ахметагић, „Теоријско-методолошке претпоставке методологије у њено преобликовање”, у: *Бацићина*, Приштина–Лепосавић, св. 44, 2018, 13.

⁴ Владимир Гвозден, „Полазишта и циљеви имаголошког проучавања књижевности”, у: *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, књ. 49, св. 1–2, 2001, 211.

⁵ Joep Theodoor Leerssen, „Imagology: History and Method”, in: *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, Rodopi, Amsterdam – New York 2007, 17–32.

стању да опише и репродукује слике Другог/Другости, „преприча” их. Како Жељко Милановић запажа, „често се не зна шта са сликом Другог, осим да се изнова описује”.⁶ Од суштинске важности је, међутим, доказати *начин* деловања тих слика – на обликовање самих јунака, мотивације, фабуле и слично. Када се имагологија схвати и примењује на овакав начин, она „представља повратак тумачењу књижевног дела”.⁷

Па ипак, извесно је да је у средишту имаголошке пажње на-рација о Другом, репрезентација Другог (кључна реч подручја студија културе, како Ахметагићева истиче), једноставно: слика о Другом, која би се могла артикулисати као „скуп уверења о типичним особинама и начину познавања друге групе, чак иако никад нисмо боравили у дотичним страним земљама и никада нисмо били у прилици да сами упознамо и процењујемо колико су одређени типови репрезентативни за одређене групе”.⁸ Појам Другог овде се употребљава како би се описала односно означила национална, регионална, етничка, полна, класна и др. различитост.⁹ Те слике образују се кроз знаковне системе референтне културе (место где је имагологија у дослуху са семиотиком културе), кроз њена општа места и већ поменуте стереотипе, који су најчешћи облик слике о Другом. Битно је узети у обзир да се стереотипи кроз време у већој или мањој мери мењају, те је пресудан поступак у анализи сваког књижевног текста историјска контекстуализација.¹⁰ У случају романа Филипа Грбића, то је савремени тренутак који у обзир узима чињеницу да доминантни, мејнстрим, технологизовани стил живота такозваних миленијалаца, „урбаних младих” и хипстера, сада заступљен широм света, а испрва наметнут управо од стране „империјалистичких држава”, за сурову последицу има потпуну духовну једнообразност људи – без обзира на то да ли потичу из Србије, Немачке или Русије.

У том смислу, предмет имагологије су етнички или национални стереотипи, премда су савремени имаголози (између осталог и Лерсен), под утицајем постструктурализма, постали крајње сумњичави према објективној, истинској вредности таквих слика (images) и стереотипа.¹¹ Имагологија разликује две основне слике: слике себе, то јест властитих културних вредности или ставова

⁶ Жељко Милановић, „Границе имагологије”, у: *Право и друштво: часопис за правну и политичку културу*, Београд, год. 3, бр. 3–4, 2012, 89–98.

⁷ Ј. Ахметагић, нав. текст, 15.

⁸ В. Гвозден, нав. текст, 212.

⁹ Ивана Живанчевић Секеруш, *Како (о)писати различитост? Слика Другог у српској књижевности*, Филозофски факултет, Нови Сад 2009, 7.

¹⁰ Ј. Ахметагић, нав. текст, 16.

¹¹ В. Гвозден, нав. текст, 213.

(аутослике) и слике Другог (хетерослике), при чему је важно истаћи да у слици Другог никад није присутан само Други, већ је у њу увек уткано и Ја, и на њој и засновано.¹² Суштина је у интерпретацији ових стереотипа и начина на који се они одражавају на ткиво текста. О функцији стереотипа писао је управо Лерсен, запитан о њиховој могућој двојакој функцији у књижевном тексту: служи ли уметничка творевина стереотипу или се њиме користи?¹³ Он разликује стереотипе наратива и вантекстуалне наративе, при чему је прва категорија од значаја за нашу анализу. Стереотипи наратива подразумевају обликовање мање важних ликова према стереотипу, клишеу, интертекстуалном канону¹⁴, користе се конвенције заплета и текстом дефилије ироничан однос према националним стереотипима јер увек рачуна са моћи предрасуда које читалачка публика поседује.

*Слика Других у роману
„Руминације о предсјојећој кайсасирофи”*

Роман Филипа Грбића испоставља се као егземпларан за имаголошко проучавање из више разлога: најпре јер пред читаоцима искрсава читав каталог личности различитих националности које су вешто уплетене у наратив, а и јер их аутор смешта у простор изузетно подстицајан за „разбуктавање” стереотипа и њихово оштрије сагледавање – у летовалиште, у иностранство. Може се рећи да је иностранство, у овом случају грчко острво Крит, својеврсни *џирећи џросџор* (Хоми К. Баба), где се два поретка, две културе, сучељавају, међусобно одмеравају и коначно зближавају. Ни Срби, ни Руси, ни Немци из Грбићевог романа не налазе се, дакле, на *својој земљи*, већ су контрастирани са *локалцима* Грцима, чија је репрезентација у овом тексту спроведена на два нивоа: на нивоу стварних дешавања у роману (лепе Крићанке или полицајци Грци који се појављују на крају романа, на пример), и на нивоу (идеалистичког) тока мисли наратора и протагонисте Лазара о величанственој античкој култури и цивилизацији. Имајући у виду да нису сви текстови подједнако подложни имаголошкој анализи, одлучили смо да као најбољу аргументацију и илустрацију тога зашто је овај роман нарочито погодан за имаголошко читање наведемо један дужи одломак с почетка. Овде се непосредно проговара о стереотипима, слици себе (аутослици) и слици Другог (хетерослици), а укратко се описују све народности које ће доцније заузети

¹² Исто, 218.

¹³ Ј. Ахметагић, нав. текст, 18.

¹⁴ Исто, 19.

важну улогу у развоју романескних дешавања. Слика тих нација (Грци, Руси, Немци, Срби) ће потом детаљније бити анализирана:

Питам се шта је то што људе нагони да се својим понашањем уклопе у одговарајући национални стереотип, истог часа чим оду у иностранство? (...) Убеђен сам да би припадници различитих, чак и антагонизованих нација, били изненађени кад би увидели колико сви једни на друге личе у својим свакодневним пословима, разнотама и мњењима. Али чим оду у иностранство, као да одједном осете, несвесно, рекао бих, потребу да *дружбине* покажу управо оно лице које он очекује да од њих види.

Шта хоћеш да кажеш? – Лара се насмејала. – Да Грци, у ствари, нису лежерни и темпераментни? Да Енглези нису пијани, вулгарни и агресивни? Да Руси нису пијани, бахати и разметљиви? Сви набројани су се, бар до сада, савршено уклопили у своје националне стереотипе.

Управо тако. Мислим да је све то представа намењена иностраној публици.

Да ли то онда значи да се и ти понашаш као стереотипни Србин пошто ти све смета откад смо стигли и пошто се непрестано жалиш на сваку ситницу? (...)

Али зар ја то не радим и код куће? (...)

Ето видиш, Срби се у иностранству понашају исто као код куће: непрестано се жале и кукају, параноишу да неко вечито покушава да их новчано или на неки други начин оштети, а сами су највеће штеточине. (...) Срби очигледно представљају изузетак и побијају твоју хипотезу о унифицираности људских бића.

Свиђа ми се како то звучи: хипотеза о унифицираности људских бића. Верујем у то. Осим ако се не ради о такзваном трећем свету (а и то ми делује као подвала која служи да становнике првог света ушушка у дискутабилном уверењу да они уживају у богзна каквом благостању). Мислим да су људи подједнако изгубљени у својим свакодневним, репетитивним операцијама. (...)

Чекај, пред очима имам још један случај који оспорава твоју хипотезу. Иза твојих леђа седи средовечан пар. По начину на који проучавају јеловник, по скромности, по уштогљеном држању, по љубазности која никад не иде без уображености, и по надмености с којом посматрају све око себе. (...)

Немци? Знам, чуо сам госпођу кад је рекла да је нешто *wahnsinnig teuer*. Узгред, није да није. (...) Лудачки скупо. (...) Слажем се, Немци су неоспорно штедљиви и у Немачкој.¹⁵

¹⁵ Филип Грбић, *Руминације о њредстојећој кайасирофи*, Плато, Београд 2017, 39–41.

Овде је важно истаћи да су имаголошким пасажима саображени различити типови приповедања који се смењују у убрзаном темпу, што доприноси нарочитој динамичности наратива: од есејистичко-медитативног, преко психолошко-медицинског, до еротско-натуралистичког, маниру у ком су предочене експлицитне и бруталне сцене секса. Између протагониста романа успостављају се релације које доприносе узбудљивости и напетости приче, те су читаоци мотивисани да прате радњу која непрекидно тече, без „празног хода”. Наративно ткиво текста избраздано је, наизменично, с једне стране реалним фабулативним током који хронолошки прати развој радње с многобројним ретроактивним екскурсима у прошлост, из које се сазнају детаљи који употпуњују представу о јунацима и њиховим животима. С друге стране, реална збивања су асоцијативни импулс, каткад неочекиван и наизглед сасвим насумичан, за Лазареве духовне узлете и филозофска размишљања. Она садрже надахнуте, провокативне, често у духовитом маниру испричане, увиде у историју, политику, религију, књижевност и филозофију.

Роман, стога, у појединим тренуцима кокетира са жанром дневника, у ком *есѿейски* и *сенѿиментјално васѿѿѿан* човек излаже своје религијске, филозофске, политичке, метафизичке и уметничке назоре, а који такође учествују у обликовању слике Другог, јер Лазар, интелектуалац и по образовању филозоф, за подлогу у размишљању о Другима има управо интелектуалну залеђину. То значи да о Грцима најпре занесено говори из перспективе њихове велелепне цивилизације, историје, културе и уметности: „О, прекрасна земљо! О, митски предели! О, божански народе који си био обдарен најстраснијом жудњом за лепотом и најдубљим смислом за поредак! Сећање на тебе греје ми срце! Засузиле су ми очи од усхићења”¹⁶, или када пише о нудистима: „Ово је Грчка, пријатељу, колевка цивилизације, овде је живео народ обдарен најдубљим смислом за поредак, а ти би, раскорењени човече, да дођеш код нас да смрдиш и да шириш заразу. Е па иди и смрди на неком другом месту! Нисам то изговорио гласно.”¹⁷ О Немцима говори из перспективе утицајних филозофа и њихових система („Наставио сам спонтано да контемплирам јер ми се учинило да ми Кантово мишљење по овом питању делује најплазибилније”¹⁸ – требало је да Лазар пише докторску дисертацију о Хајдегеру у Немачкој), а о Русима из перспективе књижевног и

¹⁶ Исто, 22.

¹⁷ Исто, 148.

¹⁸ Исто, 138.

класично музичког наслеђа (духовна „браћа” су му књижевни јунаци Кирилов, Ставрогин и Иван Карамазов, а и мото дела је цитат из Достојевсковог романа *Коцкар*).

Ово је нарочито занимљиво због огромне дискрепанције која постоји, с једне стране, између (негде и наивних) представа одређених националности у Лазаровој свести у некаквој традицијској, културноуметничкој дијахронији, и с друге стране сировог приказа истих тих националности обичних људи у модерној свакодневици, при чему се овим ликовима одузима сваки „ореол” величанственог, софистицираног и узвишеног. Када су Грци у питању, Лазар њихову земљу и културно-историјско наслеђе доживљава као духовно упориште, а њихов народ као пример моралне и интелектуалне племенитости и изузетности. Када стигну у хотел на Крит, Лазар примећује понашање туриста Енглеза, стереотипно представљених као хорда разуларених људи под значајним утицајем алкохола и опијата који ни најмање не маре за простор у који су дошли, да би цинично (и креативно) упоредио ту савремену и сирову ситуацију са историјским дешавањима на просторима старе Грчке:

Возач је зауставио наш аутобус у близини једног оронулог motelчића с пространом баштом наткривеном виновом лозом, у којој се разбашкарила група Енглеза разваљених од пива. Галамили су попут хорде простака пуштених с ланца и изговарали свакакве вулгарности на рачун згрожених конобарица. Њихов очајни водич, такође Енглез... био је немоћан пред тим ништаријама... *Овај њризор ми је њомогао да дочарам себи како је могао да изгледа њродор њримѡиѡивних Ахајаца на Криѡи средином другоѡ миленију-ма ѡре нове ере.* (...) Питао сам се, зашто ову багру једноставно не ограде на некој ливади: било би пожељно да те сподобе ставе у простран кавез далеко од насељених места, у коме би их вахрогасним шмрковима поливали пивом и цином наизменично.¹⁹

Исто тако, Лазар у једној од својих многобројних тема за размишљање евоцира немачку окупацију Крита 1941. године, када су немачке падобранце „на земљи дочекале Крићанке наоружане кухињским прибором”. Грчки, тачније, критски народ представљен је као изузетно храбар, борбен и неспреман на једноставну предају, што је окидач за размишљање *о себи*, али *о себи* као индивидуи са извесним етичким и карактерним мањкавостима. Слика о Другом, односно хетерослика, тако постаје контрапункт најинтимнијим размишљањима о властитом бићу, интимна аутослика:

¹⁹ Исто, 24–25, курзив К. П.

Каква одлучност! Каква борбеност! Питам се зашто сам рођен овакав какав сам и зашто баш у овом времену? Ето, доказано су постојали људи, жене, па чак и деца, који се нису предали ни пред турским сабљама, ни пред немачким митраљезима, а ја се сваки дан предајем пред којекаквим тричавим појавама које и не представљају бог зна какву претњу. И предајем се по неколико пута дневно. Могао бих себе да опишем напросто као *човека који се предаје*.²⁰

Лазарева размишљања о Грцима и начелно о Другом, међутим, не завршавају се само на историјским фактима. Он је изузетно политички освешћен и критички сагледава савремену геополитичку ситуацију у Европи. Роман обилује изузетно надахнутим, проницљивим, сугестивним и беспошtedним увидима о одређеним типовима личности који дефилију тренутном локалном и међународном политичко-активистичком сценом. Теза Јупа Лерсена да је имагологија одговор на дешавања у друштвима²¹ у овом контексту потпуно је оправдана. Лазар о грчком, српском и немачком народу, као и њиховим политичарима, у светлу актуелних дешавања запажа следеће:

За разлику од описане локалне гњиде, леви популисти Ципрас и Варуфакис су zgodни, харизматични, образовани и искрени. Поносни грчки народ им је дао недвосмислени мандат да истрају у намери да одбране Грке од људождерских организација као што су ММФ, Европска централна банка и Европска унија, које медитеранским народима намећу мере штедне и фискалну дисциплину какве просто-напросто не одговарају њиховим обичајима и начину живота. Зашто би неко ринтао као коњ, ситничарио и штедео кад живи на обали топлог мора с преко три стотине сунчаних дана годишње? Али Немци презиру све који не личе на њих. Достојевски је, описујући у *Коцкару* немачки менталитет и таленат за гомилање новца, духовито приметио да Немци грде све оне који не личе на њих, а на њих готово нико не личи. У игри званој капитализам, Немци су се добро снашли, док су Грци и Срби у тој игри испали тотални лузери.²²

Другим речима, одређени политички потези и понашање једне нације на глобалној сцени наратор објашњава и „оправдава”

²⁰ Исто, 28.

²¹ Ж. Милановић, нав. текст, 8.

²² Ф. Грбић, нав. дело, 53–54.

мениалииџејом, спонтаним и вековима устоличеним *сејом* карактеристика, на које такође утичу клима и природа земље о којој је реч, правећи притом интертектуални гест ка још једном имаголошком месту у тексту Достојевског, чиме се имаголошка интертекстуална мрежа ојачава и разгранава, а такође проналази веродостојна аргументација. Достојевски је писац коме ће се Лазар, односно, посредно, Филип Грбић, у више наврата у роману вратити, а руска култура једна је од две (поред немачке) које су у тексту најзаступљеније и најдетаљније приказане. Могло би се рећи да је тај приказ по свему антагонистички, јер су Немцима, за које ће се везати Лазар, супротстављени Руси, за које се везује Лазарева жена Лара. Њихова „подељеност” на немачку и руску страну назначена је тиме што се за Лазара истиче да је „плав, светао, готово провидан”, са немачким осећајем за манире и одмереност, штедљивост и строгаћу, док је Ларина душа по свему „депресивна”, (ауто)деструктивна, „карамазовска” и неспособна да егзистира у „учмалом Београду”. Свакако, из актуелне политичке перспективе, овај се однос може разумети и као изузетно провокативан. Он је такође и хијастички уобручен, јер се антагонизам између супружника Лазара и Ларе оснажује и удвостручава њиховим симптоматичним изборима друштва на летовању – која су такође, у некаквој широј слици, антагонизирана. Тако се сучељавају ауто и хетеро слика, идентитет и алтеритет. Начин на који су у овом делу приказани Руси умногосте се поклапа са стереотипним представама о овом народу – манично-депресивни, патетични и драматични, склони циклусима опијања, при чему алкохол подноси изузетно добро, а све у циљу некаквог заборављања и замаглења властите неподношљиве (унутарње) свакодневице. Национални стереотипи осигуравају своју препознатљивост честим понављањем.²³

Рецепционер је начисто пошандрцао и почео да виче на њега као на комплетног идиота. Али он није био идиот, штавише, испоставиће се касније да је неурачунљиви Рус веома талентован пијаниста, да га је у раном пубертету пратила слава вундеркинда и да је чак неколико пута наступао у пратњи најпрестижнијих руских оркестара, али нешто је ту очигледно пошло наопако... Може се рећи да је у његовом случају вотка дефинитивно уништила једну потенцијално блиставу каријеру.²⁴

Занимљиво је, међутим, да је та представа искомбинована са стереотипним особинама које потичу од изузетне империјали-

²³ И. Живанчевић Секеруш, нав. дело, 14.

²⁴ Ф. Грбић, нав. дело, 32.

стичке и геополитичке надмоћи у свету, која производи у појединцима својеврстан осећај грандоманије, мегаломаније; уображености, бахатости и обести, што је начин на који многи људи и данас доживљавају руски народ. Први сусрет са дотичним Русима, Кирилом и Жењом, описан је овако:

Гости су углавном били Немци и Скандинавци, мада су, то је био мој снажан субјективни утисак, на острву убедљиво преовладавали туристи из Русије. На рецепцији, у исто време кад смо и ми, пријављивала су се двојица Руса неодређеног узраста. Могли су имати 25, а можда и 35 година, тешко је било проценити. Били су неиспавани и прилично подмазани. (...) Моје знање руског било је више академско него колоквијално, али разумео сам и ја понешто. Разговор је текао отприлике овако:

– Чини ми се да су на Криту све сами Руси, јеботе. Понекад баш пожелим да се одморим од сународника. Чуј, а да нисмо ми, уместо на Крит, доспели на Крим?! Није требало да се онако нарољамо у авиону! Јеби га, опет смо се обрукали.

– Ма, шта има везе! Крит или Крим? Нама је свеједно. Јеботе, ови скотови уопште не капирају да ми можемо да освојимо Европу за три дана!

– За који ће нам курац, шта да радимо с тим уштвама?!

– А шта ако се мени изненада прохте да прошетам у тенку по европским престоницама?

– Умукни, кретену! Дај пасош!²⁵

Поред слике о Русима као слике о Другом, слика о Немцима, једна од најстаријих у нашој књижевности, у роману *Руминације о њредсџојеђој катасџрофи* сложена је и обележена неочекиваним развојем догађаја. Лазар спонтано упознаје Немце, брачни пар Ерику и Клауса и њихове ћерке близнакиње, непосредно након расправе са супругом на плажи. Почетно портретисање Немаца означено је употребом стереотипа, једним карикатуралним представљањем Другог, при чему тај стереотип „омогућава непрестану екстраполацију посебног у опште и појединачног у колективно и често се у тексту налази уместо епитета, као квалификатив који постаје суштина”.²⁶ Лазар најпре уочава Клауса на плажи док се овај расправља са Грком који издаје лежаљке:

²⁵ Исто, 29–30. Овај дијалог је у основном тексту романа дат на руском, „у оригиналу”, док је у фусноти предочен превод на српски језик. Овде у раду цитирамо превод из фусноте.

²⁶ И. Живанчевић Секеруш, нав. дело, 10.

Грк се правио да га не разуме, а Немац се правио да не зна да се на Медитерану ништа не подразумева и, ако хоћеш да резервишеш лежаљке на цео дан, укључујући и паузе, онда мораш да потплатиш локалце.²⁷

Лазар, изузетно наклоњен Немцима и немачкој култури због властитог гравитирања ка њиховој филозофији, књижевности и класичној музици, али и због идентификације властитог менталног склопа са немачким (немачким менталитетом), а не са српским, у првом разговору ће покушати да остави посебан утисак на њих, изговарајући све оно што мисли да би им се допало да чују:

Заједно смо испљували корумпиране раднике на плажи, безобразно високе цене напитака и воћа, (...) лошу хигијену, саобраћајни хаос, прескупи рентакар, (...) јужњачку лењост, а онда сам се ја, из снажне жеље да се допаднем свом саговорнику, бацио на крајње нечасно оговарање властите земље. (...) Кад је Клаус схватио колико сам далеко отишао у самокритици, и он се бацио на оговарање немачке владе која милијардама и милијардама наших, рекао је, немачких евра, плаћа своје мегаломанске европске амбиције...²⁸

Међутим, „на путу до хотела почео сам да се преиспитујем нисам ли управо сада, пред Немцима, демонстрирао свој поданички, балкански менталитет? Да ли се осећам инфериорно поред тих људи?“²⁹ Балкан, географски неодвојив део Европе, вековима је културно конструисан као „унутрашња Другост“ и као подручје које поседује „моћну онтологију сталне и дубоке промене“.³⁰ Богољуб Шијаковић у својој краткој студији *Кријтика балканиситичког дискурса: њрилог феноменологији „другосити“ Балкана* запажа да већ деценијама, а нарочито са заостравањем етничких сукоба у југоисточној Европи деведесетих година, „ријечи *Балкан*, *Балканац*, *балкански* употребљавају се као ружан жиг који би требало да изазове опште ужасавање и самопрезир оних на чијој кожи је утиснут“³¹, док су Истоку и Балкану приписане карактеристике попут *ситран*, *ишуђ*, *мрачан*, *иљав*, *ојасан*, *варварски*. Једна од циљаних последица оваквог својеврсног стигматизовања балканских

²⁷ Ф. Грбић, нав. дело, 61.

²⁸ Исто, 66–67.

²⁹ Исто, 68.

³⁰ Марија Тодорова, *Имагинарни Балкан*, прев. Драгана Старчевић и Александра Бајазетов Вучен, Чигоја, Београд 1999, 11.

³¹ Богољуб Шијаковић, *Кријтика балканиситичког дискурса: њрилог феноменологији „другосити“ Балкана*, Службени гласник, Београд 2012, 12.

заједница јесте, између осталог, изазивање „кризе идентитета”³² тако што се код „жигосаних производе страх и сумња у себе”.³³ Ово, дакле, за исход има не само стварање стереотипа о датој заједници и народу, већ и својеврстан аутошовинизам који разрешење своје фрустрације проналази у поистовећивању са неким *другим*. Излаз из овог неподношљивог стања тражи се, самим тим, у бекству од „примарног” идентитета (који многи појединци доживљавају и као наметнут), у жељи да се буде други. Припреми за ову нову улогу, међутим, претходи извесна психолошка, друштвена и политичка мимикрија која подразумева прилагођавање сопственог изгледа (у ширем смислу те речи) жељи другог³⁴, што је представљено на примеру дијалога Лазара и Клауса.

С друге стране, Лара се о Немцима изражава изузетно критички, сматрајући да је њихов тренутни државни *multi-kulti* императив врхунац лицемерја и суштински забашурен рецидив националсоцијализма, те о њима говори као о „умивеним фашистима” који последњих деценија не раде ништа друго до покушавају да „сперу лагу” са свог имена од Другог светског рата:

Видим ја шта се дешава тамо, а дешава се то да је немачки расизам само променио вокабулар: некадашњу вулгарну, природно-научну терминологију *нижних раса* заменили су „учтивом” тезом о *културној заосталости* имиграната. Сажаљевам ове јаднике с Блиског истока који сваки дан стављају главу у торбу да би се докопали Немачке. Њима је неко усадио мит о Немачкој као острвцу толеранције и просперитета у океану мржње и беде. Мученици. Не знају шта их тамо чека.³⁵

Док Лара ужива са пријатељима Русима, Лазар открива заршене свингерске односе немачког пара и у њих бива увучен. У роману су експлицитно представљене сцене сексуалних радњи које Лазар врши са њима, а његова жеља да им се допадне била је снажна чак и у таквим тренуцима: „Поступио сам како ми је заповеђено без неког нарочитог задовољства. Било ми је стало да не разочарам свог новог пријатеља.”³⁶ Фасада идиличне, традиционалне и складне породице и брака бива размрскана новим открићима о полигамији и ненормативном схватању брачне заједнице, чиме се *норемећаји* споменути на почетку рада редом уланчавају:

³² Исто, 34.

³³ Исто.

³⁴ Исто, 35.

³⁵ Ф. Грбић, нав. дело, 42–43.

³⁶ Исто, 140.

почев од дисфункционалних и психички оболелих Лазара и Ларе, преко аутодеструктивних, маничних, порочних Руса, све до сексуално неутаживих Немаца.

Најзад, занимљиво је сагледати на који начин Лазар доживљава српски народ. У роману постоји неколико места где се непосредно проговара о (не)стереотипном понашању и изгледу Срба, најпре када уочи један пар на плажи:

Обоје су имали плаве косе и зеленкастоплаве очи. Најпре сам помислио да су Немци или Руси, мада су ме њене пегице, које су на сунцу постале изражајније, из неког разлога навеле на помисао да су Аустралијанци. Био сам веома изнанђен кад се испоставило да су дошли из Београда, и то истим летом као и ми. Овог пута имао сам посебно задовољство да Лари скренем пажњу на крајње нестереотипан пар из Србије. Јесте, признала је, не личе на Србе.³⁷

О Србима и њиховом менталитету запажа још и ово:

Једино предизборно обећање у које сам икада искрено поверовао (био сам сасвим млад и наиван) и чије сам испуњење жељно ишчекивао, било је оно из 2000. године, кад нам је Војислав Коштуница обећао да ћемо живети у досадној држави. Али Срби не воле да им буде досадно, они не воле право, законе, прописе и процедуре, то им је преспоро и неразумљиво. Срби су лакоми и нестрпљиви, воле атмосферу ванредног стања..., склони су везивању за галамције с којима ће имати све само не досадну државу, без које нема ни права, ни правде, ни мира.³⁸

Наратор и јунак Лазар заузима ироничан став према националним стереотипима који се увек ослањају на претходно знање публике, испостављајући читав сет препознатљивих општих места. Слика туђег и страног, то јест слика стране земље, која је и основа имаголошког питања, почива, тако, на слици *о власитијој земљи*, чак и када ова није експлицитно присутна у тексту. Ауто и хетеро слике су, дакле, у узајамној зависности једне од других³⁹, а начин на који аутор пише о Другом и о њему изражава своје ставове умногоме је условљен сопственим културним вредностима.⁴⁰ У слици није, дакле, присутан само Други, у њу је увек уткано и Ја.⁴¹

³⁷ Исто, 47.

³⁸ Исто, 54–55.

³⁹ Ј. Ахметагић, нав. текст, 21.

⁴⁰ И. Живанчевић Секеруш, нав. дело, 7.

⁴¹ В. Гвозден, нав. текст, 218.

Занимљиво је пак како смо видели, да слика о Другом није окидач само за мисли о властитом националном бићу већ и за интензивније, дубље, личније сагледавање, нарочито у Лазаревом лику који је свакако представљен као изразито сензибилан и аналитичан.

Закључна размајрања

За разлику од постколонијалних истраживања, имаголози се ограђују од историјске веродостојности књижевне слике и фокусирају на њено текстуално значење и произвођење значења, на чему би и „требало да почива иманентни карактер њеног проучавања”.⁴² Имаголошки приступ који узима у обзир сам текст, у овом случају роман *Руминације о њредстојећој кайасирофи* Филипа Грбића, имао је за задатак да уочи начин на који овај књижевни жанр „конструира” Другог, како функционишу механизми говора о Другом и о себи, као и интеракцију текста и контекста у ком текст настаје.⁴³ Свака представа интеркултуралних односа одсликава и културну конфронтацију, при чему су у центру интересовања и описивања најчешће културне разлике. Међутим, као што је анализа показала, културне разлике овде делују двојак: оне најпре постоје, јунак Лазар их увиђа и бележи (по Пажоу, не можемо описати културни идентитет, само културну разлику), затим се прибегава својеврсној *идентификацији* са Другим услед ослабљеног властитог идентитета (Лазар се идентификује с Немцима, Лара са Русима), да би се коначно ови наизглед сродни културални идентитети поново разишли и прешли у алтеритете, у Другост (Лазар напрасно прекида односе са Немцима, Руси волшебном нестају из летовалишта након опскурне ноћи у клубу за који се сумња да га држи албанска мафија). Стереотипне представе ових народа су, дакле, истовремено и оправдане и изневерене: изневерене у смислу да се потврђује мњење да су савремене генерације, без обзира на земљу из које долазе, идентичне и унифициране у својој духовној запуштености, превласти тела и чулног над духовним и емотивним.

Притом је нарочито значајно подсетити на огроман јаз (који је на нивоу парадокса чак) између неретко наивних и идеализованих представа одређених националности у Лазаровој свести у некаквој традицијској, културно-уметничкој дијакронији, и с друге стране сировог приказа истих тих националности обичних људи у модерној свакодневици, при чему су ови јунаци представљени као порочни, „грешни”, неморални.

⁴² Ј. Ахметагић, нав. текст, 20.

⁴³ И. Живанчевић Секеруш, нав. дело, 7.

Грбићев роман садржи путописне елементе о Грчкој који су предочени кроз набрајање слика које треба да сигнализирају локалну боју и атмосферу места: чувене многобројне грчке мачке, упечатљиве цркве, карактеристична гастрономска понуда, историјски локалитети и споменици, али и Лазареве историјско-филозофске реминисценције о Грчкој и Грцима који уоквиравају доживљај тог народа и те земље. Премда се доскоро у имаголошким студијама Друго првенствено схватало као искључиво *национално* Друго, временом се појам Другог проширио до комплекса значења која нису обележена једино својом „националношћу” већ и својим политичким, економским, географским, културним и родним статусом. У том смислу се може рећи да је роман *Руминације о њредстојећој кайасирофи* роман подесан и за родна (gender) и queer изучавања, из разлога што садржи убедљиве портрете сексуално/родно изазовних појединаца.

Мср Катарина Н. Пантовић
Докторске студије
Институт за књижевност и уметност, Београд
katrantovic@gmail.com